

Pregledni članak
UDK 371.311.5

STICANJE KOMPETENCIJA ZA NOVE ULOGE NASTAVNIKA U SAVREMENOJ ŠKOLI I ŠKOLI BUDUĆNOSTI

Dr Dragan Ješić

jesicpetar@neobbe.net
Pedagoški fakultet, Jagodina

Rezime

Široko otvaranje škole prema okruženju podrazumeva da ona osposobljava učenike da shvataju i prihvataju promene koje nameće veoma ubrzan razvoj društva. Prednost na tržištu se stiče u školskoj učionici u koju se svaki pojedinac mora često vraćati. Doživotno učenje postaje princip valjane obrazovne politike.

Humanističko-psihološke i didaktičke teorije naglašavaju obavezu škole da učenicima omogući sticanje dve vrste kompetencija: za individualnu i društvenu reprodukciju. Pod prvom se podrazumeva nadgrađivanje prirodnih potencijala a pod drugom podrazumeva zauzimanje odgovarajućeg mesta u podeli rada. Promenjena koncepcija rada sa učenicom u centru nastavnog procesa, poštovanje njegove autonomije i interaktivnosti kao socijalnog odnosa, zahteva za uspešan rad svakog učenika, utiče i na razvijanje novih kompetencija nastavnika i inoviranje ranijih za njegove nove uloge u nastavnom procesu.

Ključne reči: kompetencije, uloge nastavnika, uloge učenika.

Summary

Liberal opening of school toward society means that it prepares students to understand and accept changes that very rapid development of society imposes. Priority on market is acquired at the classroom in which each individual has to return very often. Lifelong learning becomes the principle of good educational policy.

Humanistic-psychological and didactical theories emphasize school duty to enable students acquire two types of competence: for individual and social reproduction. The first one means broadening natural potentials, and the second one means occupying the appropriate place in classification of work. Changed conception of work with a student in the centre of the teaching process, respect of his autonomy and interactivity as social relationship, requirement for successful work of each student, make an influence on the development of new teachers' competences and innovation of previous ones for their new roles in their teaching process.

Key words: competences, teacher's role, student's role.

Otkako postoji kao organizovana društvena ustanova, škola ima zadatak da bude u skladu sa potrebama svoga vremena i potrebama neposredne budućnosti. To školu stavlja pred velike izazove, jer je ritam promena, naučnih, tehničko-tehnoloških i društvenih, toliko ubrzan da ga je teško pratiti, pošto ljudski neurofiziološki mehanizam ne može, u određenoj vremenskoj jedinici, da prihvati i obradi toliku količinu novopripisanih informacija. Situacija, pre sedam, osam decenija, je bila drugačija jer je bilo manje naučno-tehnoloških novina pa ih je bilo lakše pratiti i prihvatati. Široko otvaranje škole prema okruženju podrazumeva da ona osposobljava učenike da shvataju i prihvataju promene koje nameće strahovito ubrzani razvoj, a to znači da se moramo odreći ambicija da učenicima ulijemo u svest što više činjeničnog materijala. Državni organi, stručne institucije i nastavnički kolektivi se moraju odupreti staleškim i drugim pritiscima koji obrazovanje shvataju kao svoj servis za rešavanje njihovih parcijalnih i trenutnih problema. Ukoliko bi se podleglo tim pritiscima, škola bi bila onemogućena da ostvaruje svoju ključnu ulogu, da priprema mlade za aktivan život u savremenom demokratskom društvu.

Od tri činioca ekonomskog razvoja – prirodnih resursa, finansijskog kapitala i ljudskog faktora – značaj ovog trećeg je najveći i kako vreme odmiče on postaje presudan u tržišnoj utakmici. Moć sive supstance nadmašuje snagu ostalih činilaca pošto se svi radni procesi sve više intelektualizuju. Prednost na tržištu se stiče u školskoj učionici i ako je ona simbol za obrazovanje svaki pojedinac se mora u nju često vraćati, jer doživotno učenje treba da bude glavni princip obrazovne politike.

Humanističke psihološke i didaktičke teorije naglašavaju obavezu škole da omogući učenicima sticanje dve vrste kompetencija: a) za individualnu i b) za društvenu reprodukciju. Pod prvom se podrazumeva razvoj i nadgrađivanje prirodnih potencijala, a pod drugom osposobljavanje za zauzimanje mesta u podeli rada. Uz to se obavezno naglašava da proces sticanja tih kompetencija mora da prati sticanje autonomije, samoodređenje i raspolaganje samim sobom kao pravo koje pripada svim ljudima. Dakle, sticanje kompetencija i autonomije, odnosno samoodređenja, posmatra se kao jedinstven proces, jer nema kompetencija bez samoodređenja niti samoodređenja bez kompetencija. Iz ovoga izviru obaveze škole i nastavnika da pažnju posvećuju ne samo nastavnim sadržajima nego i razvoju učenika kao autonomne ličnosti, jer intencionalni i tematski aspekt treba da čine jedinstvenu celinu. Rajner Vinkel, utemeljivač kritičko-komunikativne didaktike, prihvata Šelerovo mišljenje koji kaže da pogled treba da bude upravljen ne samo na nastavne sadržaje, već i na odnose među učenicima, na odnose između učenika i učitelja, a time i na odnose između učenika i društva pa i na društveno ophođenje.

Najnovije psihološke i didaktičke teorije sve više insistiraju na nastavnom procesu koji će biti bogata interakcija i u kome će biti više učenja a manje poučavanja. Učenje se posmatra kao proces koji se odvija u

organizovanim pedagoškim situacijama i to prvenstveno kroz učeničku aktivnost u kojoj se suprotstavljaju činjenice, mišljenja, ideje. Bogata interaktivnost podstiče: a) vrednosni razvoj – jer omogućuje da se vrednosni sistem temelji na saradničkim socijalnim odnosima; b) kognitivni razvoj – jer se kroz vršnjačku interakciju u kojoj vlada demokratska klima bolje i slobodnije uči nego kroz nastavnikovo poučavanje; v) emocionalni razvoj – jer omogućuje da se učenikov lični identitet formira zahvaljujući podršci vršnjaka i nastavnika. Insistira se da nastava bude organizovana kao učenje povezano sa socijalnim kontekstom.

Sažeto rečeno, savremene, najprihvaćenije teorijske koncepcije zalažu se da se rad sa učenicima temelji na sledećim principima:

a) Nastava sa učenikom u centru. To podrazumeva da se čitav vaspitno-obrazovni proces „vrti“ oko učenika koji je glavni činilac poznatog didaktičkog trougla (učenik, nastavnik, sadržaji). On treba da bude subjekat nastavnog procesa onoliko koliko može s obzirom na svoje znanje i iskustvo, da u njemu bude aktivan, a nastavnik je dužan da ga podstiče i da mu u tome pomaže.

b) Učenik je autonomna ličnost. Školsko delovanje treba da je samoodređujuće i suodređujuće upravljanje vlastitim životom. Zbog toga se u nastavi treba usredsrediti ne samo na sadržaje nego prvenstveno na razvoj ličnosti, na formiranje vrednosti, intelektualnih sposobnosti, kritičnosti prema sebi i drugima.

v) Saradničke komunikacije učenika i nastavnika. Saradnički odnos je suprotan autoritarni koji „ubija“ nastavu i učenje. Saradnja podrazumeva komplementarnost potreba i očekivanja. Nastavnik kao voditelj obrazovno-vaspitnog procesa dužan je da otkrije i prepozna potrebe učenika za saznavanjem i da im pomogne da te potrebe zadovolje vlastitom aktivnošću.

g) Interakcijski odnosi. Interakcija kao socijalni odnos treba da bude toliko bogata i raznovrsna da učenicima omogućujući da zauzimaju stavove, postavljaju pitanja, sučeljavaju mišljenja, učestvuju u raspravama, a nastavnika usmeri na ulogu savetodavca i pomoćnika u tome procesu.

d) Nastavni sadržaji i socijalni odnosi. To su dva aspekta nastave i učenja pri čemu socijalni odnosi u učionici (odnosi između učenika i učenika i nastavnika) imaju izuzetnu važnost i treba da rezultiraju etičkim formiranjem, sticanjem samopouzdanja, izgradnjom autonomije, tolerancijom, demokratizacijom i humanizacijom obrazovno-vaspitnog procesa. A. Maslov je najviše zamerao obrazovnom sistemu što kao glavni cilj postavlja efikasnost koja se ispoljava kao „ugrađivanje najvećeg broja činjenica u najveći broj dece uz minimum vremena, troška i napora“ umesto da se pomogne svakom pojedincu da nađe sebe.

Dve osnovne karakteristike savremene koncepcije obrazovanja su demokratizacija obrazovno-vaspitnog procesa i prenošenje težišta sa poučavanja na učenje. Ta ozbiljna pomeranja moraju da se reperkutuju i na uloge učenika i nastavnika i na njihov personalni profil. I u tradicionalnom

konceptu nastave od učenika se tražilo da bude motivisan za učenje i da se socijalizacijsko-komunikacijski osposobljava za život i rad u okruženju, a od nastavnika da bude stručno kompetentan, da se profesionalno usavršava i „da ume“ sa učenicima i roditeljima. Konceptija sa učenikom u centru nastave i učenja zahteva da se u skladu sa tim analizuju i sagledaju uloge nastavnika pri čemu se moraju imati u vidu socijalni kontekst, tj. sredinski činioci, i sistemsko-konceptijski pristup obrazovanju. U svakom obrazovno-vaspitnom sistemu polazište su ciljevi, a u vezi sa njima i uloge učenika i nastavnika u nastavnom procesu. Savremene didaktičke koncepcije se zalažu da se u nastavi posveti pažnja ne samo savlađivanju reprezentativnih znanja iz raznih oblasti nego, u istoj meri, ako ne i više, razvijanju intelektualnih potencijala, savlađivanju logičkih operacija, rešavanju problema, samostalnom učenju, razvijanju komunikacijskih sposobnosti, socijalizacijom, interakciji, saradničkom učenju, demokratskim odnosima, uvažavanju stavova drugih.

Moderne didaktičke koncepcije zahtevaju da se suštinski promeni uloga nastavnika u nastavi. Tradicionalna predavačka uloga u kojoj se nastavnik oslanja na faktografiju i navođenje činjenica koje učenici treba da zapamte sve više se potiskuje, a nastavnik postaje organizator samostalnog učenja (učenje učenja) u kome je težište na razmišljanju, na razvijanju sposobnosti za rešavanje problemskih situacija, na saradničkom radu. Nastavnik je dužan da oblikuje i održava dinamiku odgovarajućih pedagoških situacija koje osiguravaju interaktivnost pa je njegov zadatak (uloga) prvenstveno da organizuje i usmerava aktivnost učenika što znači da se pripremi i planiranju nastave mora posvećivati veća pažnja. Naročito je bitna priprema didaktičkih materijala i sredstva koji imaju podsticajnu vrednost pošto je udžbenik kao sredstvo nedovoljan, iako je i dalje neophodan. Sam nastavnik treba da bude i kreator nastavnih sadržaja i posrednik između učenika i sadržaja. U obrazovno-vaspitnom procesu nastavnik je stručnjak koji upravlja učenjem, on je partner u komunikaciji sa učenicima, odgovara na njihova pitanja, pomaže im da steknu samopouzdanje, demokratski se ponaša.

Za uspešno ostvarivanje uloga u nastavnom procesu primerenom sadašnjem i budućem vremenu nastavnik mora da ima odgovarajuće kompetencije koje treba da stekne tokom profesionalnog školovanja među kojima su najvažnije:

- Stručnost: pouzdano poznavanje struke i praćenje razvoja struke;
- Didaktičko-metodička kultura: sposobnost da se nastavni sadržaji didaktičko-metodički tako transformišu da ih učenici mogu shvatiti i prihvatiti, tj. usvojiti znanja i vrednosti koje oni sobom nose;
- Poznavanje psihofizičkih odlika učenika: nastavni proces treba da bude diferenciran i individualizovan tako da zahtevi i stil rada budu prilagođeni potrebama i mogućnostima učenika;
- Socijalne veštine: uvažavanje ličnosti učenika i spremnost za partnerski i saradnički odnos sa učenicima, za uspostavljanje interakcije i

predstavljanje ideja tako da učenik koji ne zna sazna i koji ne razume shvati;

- Organizatorske sposobnosti: smisao za organizaciju vaspitno-obrazovnog procesa, posebno saradničke nastave i samostalnog rada učenika, za jasno i logično strukturiranje nastavnog materijala;

- Poverenje u učenika: podrška učeniku, empatija i altruizam, prihvatanje učenika, podsticanje za razvoj identiteta i autonomije;

- Zanatske veštine: poznavanje nastavne tehnologije pod kojom se podrazumeva ne samo ovladanost savremenim nastavnim metodama i tehnikama nego i veština u pripremanju i organizovanju nastavnih materijala i korišćenje moderne informacione tehnologije.

Za sticanje novih kompetencija neophodna su nova znanja koja budući nastavnici treba da steknu na nastavničkim fakultetima. Svako ko se priprema za rad sa učenicima morao bi, pored uže stručnih znanja iz nastavnog predmeta, da: savlada i neophodna pedagoška znanja; da upozna osnove razvojne psihologije; da stekne potrebna didaktička znanja uključujući i savremene didaktičke teorije; da ovlada tehnikom i organizacijom vođenja nastavnog procesa; da se osposobi za korišćenje moderne informatičke tehnologije u neposrednom radu sa učenicima.

Savremena informatička tehnologija omogućuje kreiranje i korišćenje bogatih i najraznovrsnijih nastavnih materijala. Knjiga, iako je i dalje važna, nije više jedino obrazovno sredstvo, jer postoji niz drugih vrlo efikasnih resursa koji nameću novi način učenja i omogućuju da se preoblikuje i učini delotvornijom postojeća nastavna praksa. Web portali mogu biti veoma bogata riznica teorijskih postavki o različitim pitanjima nastavnog procesa i obrađenih nastavnih jedinica priređenih tako da nastavnici mogu lako da ih primene u praksi uz eventualne izmene, dopune i obogaćivanja. Interaktivna nastava i učenje koje se zasniva na korišćenju interneta omogućuje elastičniju organizaciju nastave koja daleko prevazilazi učioničke okvire, ali njeni mogući efekti će izostati ako se ne primenjuju kako valja. Učenje preko svetske informatičke mreže podrazumeva nastavnike osposobljene za ovakvu nastavu pa je zato obaveza nastavničkih fakulteta da u nastavnim planovima daju odgovarajuće mesto pripremi nastavnika za informatičke tehnologije.

Pri tome treba polaziti od prednosti koju ova tehnologija ima u odnosu na klasičnu (predavanje, zapamćivanje, korišćenje knjiga), a one nisu male i ogledaju se u: bržem napredovanju učenika, povećanoj individualizaciji, trajnijim znanjima, povećanoj motivaciji i misaonoj mobilizaciji učenika, korišćenju raznovrsnih i bogatih izvora znanja, uspešnom vođenju učenika kroz programe, boljoj kontroli nastavnog procesa, efikasnijem vrednovanju učeničkih postignuća, razvijanju učeničke samostalnosti, oslobađanju nastavnika od rutinskih poslova što mu omogućuje da više vremena posveti organizaciji i vođenju nastavnog procesa.

Literatura:

1. Glaser, V. (1994): Kvalitetna škola, Eduka Zagreb
2. Delor, Z. (1996): Obrazovanje skrivena riznica, Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Beograd
3. Evropska komisija (1995): Nastava i obrazovanje uslov napretka društva, Luksenburg
4. Mandić, P. (1989): Obrazovanje za 21. stoleće, Svjetlost, Sarajevo
5. DŽurinski, A. N. (1999): Razvoj obrazovanja u savremenom svetu, Izdavački centar "Vlados" Moskva
6. Vilotijević, M. (2004): Škola danas i mogući pravci promena, Ministarstvo prosvjete Republike Srpske Banja Luka
7. Ješić, D. (2006): Nastavnik i opterećenost učenika, Školska knjiga,